

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Slovak Witnesses Documentation Project

United States Holocaust Memorial Museum

Rozhovor s Helenou Faltínovou

RG-50.688.0030.01.01

Dobrý deň prajeme.

Dobrý deň.

A ďakujeme, že ste sa s nami stretli.

Prosím.

Môžete sa nám prosím predstaviť?

Som Helena Faltínová, bývam v Košiciach.

Kedy ste sa narodili?

Druhého mája.

A v ktorom roku?

Dvadsaťšesť.

Tisícdeväťstodvadsaťšesť.

Šesť.

Kde ste sa narodili?

V Spišskej Sobote.

Ďakujeme, pani Faltínová...

Keď pôjdete okolo, pozrite sa, také krásne námestie, aké tam je, to by ste neverili, to cudzinci padajú.

Máte pravdu, nádherné, boli sme tam.

Boli ste tam?

Videli sme, hej. Hej, krásne pamiatkové budovy.

Áno.

Pani Faltínová, my sme sa spolu už stretli pred pár týždňami...

Áno.

A vy ste nám vtedy porozprávali svoje spomienky na obdobie vojnové, obdobie teda Druhej svetovej vojny...

Vojny, áno...

A my sme teraz prišli za vami znovu, aby sme si tieto vaše spomienky nahrali na videozáznam.

Dobre.

Vy ste sa síce narodili vo Spišskej Sobote, ale vyrástli ste nie v Spišskej Sobote... kde ste vyrástli?

V Košiciach.

V Košiciach. A chcem sa vás teda spýtať, že ako... aký bol vtedy život v Košiciach, keď vy ste boli mladá, keď ste boli dieťa, dievča. Aké národnosti žili v Košiciach?

Tak... slovensky sme rozprávali doma a maďarsky na ulici. A potom som išla do maďarskej školy. Tieto dva... keby som vedela viac po nemecky alebo nejakú inú, takú mám radosť, že aspoň syn má... päť rečí ovláda.

Hm.

Takže to je veľmi dôležité.

Hej. A aké vierovyznanie, aké náboženstvá žili v Košiciach?

Všelijaké. Všelijaké, Košice ľudia majú veľmi radi, lebo ono je také jemné a na nikoho sa nerobí nátlak...

Hm.

Neviem či si všímate, že tuná žiadny taký nátlak... ide Slovák alebo nejaký iný... nikoho nič. A predtým ešte to bolo lepšie.

Hm. Žili v Košiciach židia?

Áno. Žili.

A koho si pamätáte z detstva?

Tak z detstva si pamätám jednu rodinu. To bývali na Floriánskej ulici a oni ma vždycky čakali, keď som išla do školy, aby som im zapálila oheň. Tak ten oheň som im pálila.

A kedy ste im ten oheň chodievali zapalovať?

V sobotu alebo tak nejako.

Hm. Spomínate si, ako sa volala tá rodina?

Nie, veľmi boli milí, veľmi príjemní boli, ja som im doniesla hej... a ešte jednu, druhú rodinu som krmila s tým čolentom...

S čím?

Čolent alebo ako sa volá.

A čo to bolo?

Neviem, myslím, že hrach alebo niečo také. Nejaká strukovina.

Aha.

To sa dalo kúpiť, tam pri Slované, kde je ten pamätný Slovan, tak tam bola taká... ako to mám povedať? Taký... taký hotel alebo niečo také a tam sa zabávali ľudia. A aj si kupovali jedlo a niesli ho domov, hej? To mi tak náhodou prišlo na rozum.

A vy ste im tam chodili kupovať to jedlo?

Áno.

Oni vás požiadali a potom ste im to doniesli?

Áno.

To bola iná rodina?

Tá istá.

Tá istá, hm.

U tej rodiny začínam a chcem dokončiť o nej.

Cha... cha... A ste si teraz spomenuli, že ešte aj toto ste...

Aj to.

Hej, kupovali. A keď ste chodili do školy, mali ste aj nejaké židovské spolužiačky alebo spolužiakov?

Nepamätám sa... nepamätám sa, skôr taliansku... jedného Taliana sme mali, ktorý robil tieto... pomníky. Nie, nebol žid.

Hm.

Nebol žid. Veľmi sa rozmýšľam na tom. Všetko môže byť, všetko môže byť, ale neviem.

A koho si ešte tak pamätáte z tej svojej mladosti, z tej židovskej komunity košickej?

Joj, tak my sme boli veľmi dobre, lebo moja vedúca bola židovka, ktorá predávala aj vlnu. No a... bola rozvedená a mala jedného normálne katolíka jedného a s tým chodili lyžovať a potom do kina. A prišla naspäť a na druhý deň mi potom o všetkom rozprávala, čo videla. To bol jej kamarát, no. A mi nikdy nepovedala, že „Ty...“ – vždycky ma : „Vy...“ a keď niečo bolo tam ješ, vždycky ma zavolala. Hovorí: „Chod' si dať, popýtaj tuto slúžku, nech ti zohreje,“ lebo ťažko bolo. To, ťažko bolo.

Toto bola vaša pani vedúca?

Áno.

A čo ste vy pre ňu robili?

Pre ňu?

Hej, alebo teda pre... ona mala asi nejaký... nejaký obchod alebo niečo takého?

Mala obchod ona, vlnu. Vlnu...

S vlnou, hej? A vy ste čo tam robili v tom obchode?

Že čo tam som ja robila?

Hej, hej.

Robila som také, také predné diely, ktoré boli potrebné a sme vymysleli takéto holandské alebo neviem aké svetre, tu boli farebné a vzadu, rukávy boli jeden tmavomodré alebo hnedé. To vtedy bola móda, tak tak sme to robili.

Takže vy ste pre ňu robili tie svetre a ona ich predávala v tej ich predajni?

Áno, áno. Áno, to som mala klientelu výbornú.

Akú ste mali klientelu, kto k vám chodil?

Joj, viete, ani mi... celá... celá nehovorím šľachta, ale tí najlepší ľudia. Ktorí, ktorí skutočne chodili... ctíli si aj mne, popri tom, lebo moja vedúca nikdy mi netykala, vždycky si vážila ma. Darmo som bola chudobná, ona vždycky vedela, že čo má povedať, bola inteligentná. Frisch Frida sa volala, tak keď budete poznať Frisch Frida.

Frisch... Frisch bolo priezvisko, Frida prvé...?

Áno.

Hm.

Na Hlavnej ulici tam mala obchod.

Hm.

Toto zatiaľ...

Hej, a vy ste vlastne ako k nej dostali pracovať? Ako ste získali... To bola dobrá práca, však?

Áno.

Ako ste získali túto prácu?

Jej známa sa vydávala a popýtala, popýtala moju, túto vedúcu, že aby ma zobrala, lebo že som chudobná a že nemám kde robiť. No a ona ma zobrala a dobre bolo.

Hm. Tak máte na ňu také príjemné spomienky...

Išla do Budapešti... pred tým nešťastím išla do Budapešti. No, takže o nej neviem nič už viac.

Hm.

Budeme rozprávať o tej, čo chodila so mnou do kina, ona mi rozprávala o kine, o takom niečom, hej? Toto prvé, čo som začala.

A to bola iná, ako tá Frida.

To bola Frida, iná. A tamtá bola inak.

Hm.

Klára alebo niečo také.

Aha. A tá druhá odišla do... odišla do...

Áno, do Budapešti.

Do Budapešti.

Tam lepšie obstáli, tam menej bolo takých, čo by zatvorili, tam väčšie sú pivnice a tam ľudia dalo sa dobre skryť.

Hm. A povedali ste, že odišla do Budapešti pred tým nešťastím...

Nešťastím... Nešťastia.

Aké to bolo nešťastie? Čo sa stalo?

Každý zo židov musel nosiť také hviezdy žlté a stále bol kontrolovaný, no a veľmi ťažko sa mu žilo, lebo bol taký... vybrali ich na nejakú tú fajtu, nemali ich radi. No...

Kto ich nemal rád?

No tak hlavne tí vojaci maďarskí a také. Dôstojníci, vojaci... A to len asi bolo určené vedúcimi.

Hm.

Lebo asi chudobný národ nikdy nemal záujem, nemal kedy ohovárať niekoho.

Hm. A kedy sa vlastne tá situácia takto zmenila, že žida museli začať nosiť tie hviezdy?

Tak to boli dve getá, jedno bolo... jedno bolo v tehelni a jedno bolo na... na akej ulici? Floriánska ulica, ktorá viedla, ktorá viedla do pivovaru.

Hm.

Tam je taká kaplnka a no tam sa hodilo. No a tieto... šini (koľajnice) alebo ako sa to volá po slovensky, to išlo dnuka do dvora... a tam ich naložili, tých židov, tam bol taký... tam bol taký zberný dvor a tam naložili tých židov a už stáli vonku a my sme práve s mojim švagrom išli, išli domov.

Hm.

A vidíme také niečo. Môj švagor hovorí: „Juj, idem tam.“ Ja mu hovorím: „Nerob to, lebo ti môžu niečo, ťa môžu ihneď zabiť, lebo to sú ľudia bez srdca.“ No tak toto bolo šťastie, inakšie bol by niečo spravil, no. Tiež bol taký veľmi sociálny.

A čo... čo presne ste tam videli vtedy na tej Floriánskej?

Na... natlačené sme nevideli, ale sme počuli, že plný je ten... vozeň, čo nosil tieto kravičky, teliatka a takéto veci. Nosil špinavé všetko... tak tam. Ale oni boli dosť pomerne ticho, lebo sa báli, že čo bude s nimi, takže by... aby to prežili.

Hm. Oni boli ľudia už v tom vozni vnútri?

Vozni dnu, áno.

Jeden vozeň tam bol, alebo viacero?

Ja si nepamätám, či dva, ale jeden určite.

Hm. A koľko asi ľudí tam bolo, koľko židov tam bolo?

V tom voze?

Hej.

Prinajmenšom štyridsať alebo štyridsaťpäť. Tak boli natlačení.

Hm. Aj ste videli, ako tí ľudia nastupujú do...?

Nie, ale už som, také oknička, okná boli a sa každý snažil dýchať trošku vzduch.

Tak išli k tomu okienku...?

Okienku...

Aha.

To bolo strašné, viete, to bolo strašné.

A ako ste vedeli, že to sú židia tam?

Lebo sme počuli o tom, že tam je zber... zber, tam zbierajú, tam je geto. No a sme to chceli vidieť.

A zhruba asi z akej vzdialenosti ste tam mohli prísť, ako blízko?

Ani neviem presne, také päť, šesť metrov. Nemohli... a ja som stále toho môjho švagra len upozorňovala že: „Nerob nič, lebo aj tak jeden človek nezmôže nič...“

A on chcel nejako zakročiť?

Nejako, áno. Áno.

Hm.

A to sa... to sa neoplatí.

Hej. Boli tam aj nejakí iní ľudia, čo sa na to dívali okrem vás?

Áno, boli, ale neznámi, nepoznám ich, boli.

Aj ľudia niečo hovorili tak medzi sebou?

No tak húdali medzi sebou, tak jasné, že húdali medzi sebou.

Hej. Čo... čo si tak hovorili?

Že či sa nehanbia za to a tak nechcem pridať nič, lebo nepamätám si toto.

Hm. Ale skôr to bolo také, že sa im to nepáčilo?

Nepáčilo sa, ale hlavne sa báli, bolo vidieť, že sa boja, čo bude s nimi.

A vedeli ste v tom čase, keď ste sa na to dívali, že... že čo sa deje a že čo s tými židmi urobia, kam ich odvezú, alebo...?

No tak sme vždycky počúvali rozhlas, že kde sú práve... spomínali sme na Poprad, kde zobrali dievčatá samé, do tohto... do Osvienčima. Tak som myslela takisto, že pôjdu všetci. A toto je tá sranda, ja som tam bola aj osobne. Nedalo mi pokoj a tak som išla. A tam boli také domčeky a každý tlačil sa dnu, lebo sa chcel umyť, oni si mysleli, že je tam nejaká umyváreň. A tam nebola umyváreň, ako vošli dnu, tak plynom ich zabilo a boli mŕtvi.

Hej. A boli tam pri tých vagónoch, čo ste videli, boli tam aj nejaké stráže? Nieкто ich tam strážil alebo...?

Nevidela som, z tej strany našej, tak z tej strany nič. Možno, že z druhej strany, tam boli dvere.

Hm.

Na ten vagón.

Takže vy ste vlastne ten vagón videli z tej opačnej strany, nie z tej strany...

Áno, presne.

Kde sa nastupuje?

Áno.

Od tých dverí, áno?

Áno. Boli ste v tom Osvienčime?

Ja som ešte nebola.

Chod'te. Chod'te, stojí to za to. Na jednej hromade hrebene, na druhej strane topánky, kostičky a čo ja viem, oplatí sa pozrieť najmä takým, ktorí sú veľkí politici, aby to menili, tak si zaslúžia, aby také niečo videli, že čo robia... čo sa potom robí s ľuďmi.

Hej. Že čo sú ľudia schopní napáchať, hej.

Na všetko.

A keď ste videli, lebo vy ste sa celkom blízko dostali k tomu... k tomu vagónu... k tomu vozňu. A hovoríte teda, že boli tam tí ľudia pri tom okienku, videli ste im aj do tváre?

Áno, áno videla som ... ale z toho ľaku,... ja som bola taká... ja som sa strašne bála, aj o švagra som sa bála, lebo on bol taký prostý.

Hm.

Nie sprostý, ale prostý.

Prostý, hej.

Ja som musela na neho dávať pozor, lebo sestra bola vydatá, mali malú dcérku, tak nemôže nič robiť, každý si musí dávať pozor na svoje.

Hej, hej. A ako tí ľudia vyzerali, tí, ktorým ste videli do tých tváří?

Boli strašne vzrušení, vzrušení, že čo bude s nimi. A toto svinstvo mi nedávno prišlo na rozum, že išli, išli sa umývať a tam ich zavreli a tam ich, tam ich potom...

Hej.

Zomreli...

Strašné.

Či malé alebo veľké...

Hej.

To je niečo také neľudské, že to ani neviem vypovedať.

To máte pravdu, presne tak, no. Videli ste tam aj nejakú známú tvár medzi nimi?

Nie, jedine tá moja Frida, vedúca, tak mi hovorila, že: „Bud' taká dobrá...“ – „Bud' te taká dobrá a zaneste ten kožuch jednému pánovi.“ Chodil ku nám, oni chodili lyžovať. Bola jedna továreň a tam sa volal ten inžinier... príde mi ešte na myseľ. A oni... ja som tam niesla na jeho byt jeden kožuch, veľmi krásny. Sýrsky, sýrsky vlna, alebo ako... také točené, maličké. Tam som zanesla a on to zobral a odložil. Jeho frajerka prišla naspäť, lebo bola taká športovkyňa, chodila lyžovať a všetko, mohla mať asi päťdesiatpäť rokov, tak asi. Hovorí: „Príďte ku mne... hovorí a predstavte si, že neoplatilo sa mi prísť, lebo on všetko tajil, že nedostal nič. No a ona ho tak veľmi rada mala.

A toto bola tá Frida, ona bola jeho...?

Áno.

To bol jej frajer, jej priateľ?

Jej priateľ. Hej.

Aha. Hm. Takže... a to bola tá vaša vedúca vlastne...

Hej.

Ona...

A tu v továrni, Poledňák, tu pracoval.

Volal sa Poledňák?

Áno, ten majiteľ.

Ale ten inžinier...

Ten nejako inak sa volal... Bandur sa volal. B-a-n-d-u-r.

Bandur.

Hej.

Robil v továrni, ktorej majiteľ bol Poledňák?

Tuná, ako sa točí do nemocnice, tak tam je teraz vykopané a tam bola tá továreň.

Hm, hm.

Na železo a na také veci. Čo bolo treba im. Poledňák...

A pani Frida... pani Frida, ju kedy zobrali?

To som nevidela, ale doniesla mi vlnu, doniesla mi vlnu a hovorí, že keď mi bude treba, nebudem mať peniaze, tak že niečo môžem upliet' a to odkúpime a budeme mať ešte ďalšiu vlnu. Tak som prišla potom naraz, ja som mala strašnú radosť, že prišla, lebo mi aj župan nechala, aj tú vlnu. Tak ja som ju použila, mne strašne dobre bolo, lebo ja som robila svetre a za toto som dostávala peniažky, od tých známych. A objednávali...

Hm.

Takže ja som sa mala pomerne... už začala som sa mať dobre.

Hm.

A mamička tá zase šila, len preto aby sme mali.

Takže vy ste nevideli, že by ju nejako boli odvádzali, zatýkali alebo niečo také? Pani Fridu?

No a ešte...

Keď musela odísť?

Hej.

To ste nevideli?

Nie. Ale toto nezabudnite, to je taký príbeh, že to tiež, ako išli na Hlavnej ulici...

Áno, to nám porozprávate o chvíľočku, len chcem ešte sa vás opýtať, že teda tá vaša pani vedúca, ste hovorili, že ona bola tiež niekde v lágri?

No hej, počkajte, teraz mi prišlo zase na myseľ, že hovorila, že bola v lágri... ona tak všetko robila pre to, aby sa dostala do Košíc, lebo bola športovkyňa, bola všetko...

Aby sa vrátila?

Aby sa vrátila.

Hm.

No naraz príde a hovorí mi, že... hovorím: „Ako ste sa tam mali?“ – „No ťažko sme sa mali, horko ťažko som utiekla,“ to skutočne, to treba odvahu...

Ona utiekla z toho lágru?

Hej, z toho... z Poľska, hej. Hej, od toho Osvienčimu.

Hm.

No a že všetko... že nič... „Nič som nedostal,“ tak ona bola z toho celkom nešťastná a išla do nemocnice a tam direk nič nejedla, nič nepila, aby zomrela. Lebo taká bola prekvapená. Že tak sa mali radi, chodili stále len, čo ja viem, na nejaké večierky, a on bol schopný jej také niečo spraviť.

Ten jej priateľ, ten inžinier...

Áno, inžinier.

Hm. Ona prišla za ním a...

A pýtala to, ten kozuch.

Aha.

A on...Povedal, že: „Mne nikto nedoniesol, nič.“

Také... hm. A ona sa vrátila z toho lágru ešte cez vojnu? Keď ešte bola vojna, alebo už to bolo po vojne?

Nepamätám sa.

Hm.

Nepamätám... ale hej, ešte musela byť vojna. Lebo celé... to potom ešte príde, toto...

Hm, hm.

Tá Hlavná ulica, hej?

Hej. Ale ešte sa chcem spýtať a tú situáciu, ktorú ste videli na tej Floriánskej ulici... Že či ste videli, ako tie vagóny odchádzajú...?

Zatvárajú... odchádzajú odtiaľ...

Hej.

Nie, nevidela som, lebo som bola veľmi nervózna, som mohla mať, čo ja viem, tak osemnásť rokov, sedemnásť, o švagra som sa veľmi bála, lebo on bol taký... konkrétne taký nervózny. Tak nie že by niečo dostal... no... A potom by nemohli žiť, mali maličké decko, tak som povedala... že: „Ja pôjdem na front, ale ja nepôjdem ku Hitlerovi,“ toľko viem, môj švagor.

Nešiel... nešiel bojovať?

Nie. No a tam toto... môžem už povedať ďalej?

Sekundičku...

Cha, cha, cha...

Ja som ešte zvedavá na jednu vec...

No povedzte mi.

Vy ste spomenuli, že jedno takéto zberné miesto, kde tých židov zhromažďovali, bolo pri tom pivovare, alebo v tom pivovare na tej Floriánskej, ale spomenuli ste aj druhé miesto, kde...?

To bolo v tehelni...

Tehelňa. Áno...

V tehelni.

A to ste tiež videli?

Nie. Len som počula, rozprávali sa títo, zákazníci, že tam je.

Zákazníci u vás v obchode hovorili?

Áno.

Hm.

Ja som...

A čo...?

Som nemala času.

Hej.

Lebo som musela...

Museli ste pracovať.

Pracovať. Lebo áno, ocko nebol, ten už bol mŕtvy. No tak sme... ja som háčkovala, plietla, popredávala tieto veci...

Hm.

No a ako prišla, tak som jej dávala peniaze a ona už ani nechcela.

A čo tí zákazníci tak hovorili, nejakو komentovali tú situáciu, že... že čo sa deje, keď teda spomenuli, že... že ďalšie také zhromaždisko je tam pri tej tehelni? Hovorili niečo viacej okolo toho?

Nie, len toto že tam je. Že tam je. No ja som sa zase bála: „Do čerta! Také niečo zase dávajú tu blízko nás!“

Hm. A čo sa stalo s obchodom tej pani Fridy?

Neviem, čo sa stalo, ale medzi tým som išla do jednej maďarskej predajne, na Mlynskom nám... na Mlynskej ulici. Do maďarskej predajne, no. Tak tam som nebola dlho.

Hm. Takže vy ste odišli z toho obchodu skôr ako bol zavretý a skôr ako pani Frida odišla, hej?

Áno.

A ona nejako vedela, že...?

Jasné, že vedela. Veď to aj čítali...

To sa vedelo, to doniesla aj vám tú vlnu...

Tú vlnu, hej. Aj župan, aj také veci, čo... aby mohla zahladit'... poznala ma, že by som jej to hneď vrátila naspäť.

Hm.

A nechcela nič potom, ako sa vrátila.

A čo myslíte, odkiaľ to vedela, že... že teda bude deportovaná?

Viete, vie nemecky, tak tak niečo dopyčuje sa od tých Nemcov. Ja mám taký dojem, že sa dopyčula.

Hm, hm.

Čo iné?

Hej. A koľko ste vtedy mali rokov zhruba?

Sedemnášť, osemnášť.

Sedemnášť, osemnášť... takže to mohlo byť v ktorom roku?

Dvadsať šesť... No, tak sa mi... marí... ale budem tak, ale bude to tak, že ku koncu to bolo. To bolo už asi štyridsiaty štvrtý rok.

Hm, hm. A vraveli ste, že židia museli začať nosiť tie hviezdy, tie označenia...

Áno.

Aj pani Frida musela nosiť tú hviezdu?

Musela, ale ona málo kedy ju zobrala, lebo oni nešli nikde, také len niečo, keď išli do kina, alebo niečo tak, tak ona... chytil ju pod pažu tak, aby nebolo vidno, ale keby náhodou ju zastavili, tak má.

Aha. A kto to... kto zvykol takto kontrolovať, že či to má na sebe?

Tí fašisti.

Fašisti?

No pravda, tí... tí nemeckí vojaci.

Hm. To boli také nejaké hliadky, chodili po uliciach alebo ako?

Chodili, chodili, joj...

Ako to vyzeralo?

To vyzeralo... išla som raz v sobotu o ôsmej domov. No a jeden Nemec, taký opitý bol a chytil ma. A ten, čo išiel naproti, jeden pán taký starší, tak hovoril, tam mi ukazoval, aby som sa ponáhľala. Tak odkedy som tam chytila tak som prišla domov, ani som nevedela dych chytiť. No a ten pán ho zobral do mesta, že tam sú ženy všelijaké krajšie, ako ja.

A čo od vás chcel?

No tak to, čo väčšinou chlapi chcú.

Hm.

Mamka mi koľkokrát povedala, toto sme celú, ... celý čas o tom nerozprávala, lebo by nebola ma vôbec pustila nikde.

Hej. Aj ste videli nejaké také situácie, že by sa vojaci nemeckí boli k niekomu na ulici dajme tomu zle správali? Nejakو tak násilnícky alebo...?

Tak len jedno som videla, to bolo strašné. Hlavná ulica, nebola rozkopaná, ale tam ako je... ako je banka, alebo teraz je knižnica, tak tam boli tri stromy, na druhej strane tiež tri alebo štyri, to si pamätám. A naraz pozerám sa, a ide... ide voz. Taký rovný, taký celkom rovný... môžem povedať, že by to bolo pasovalo na ten... na ten... na ten vrch. Ruky mali vzadu... chytené... ako sa to povie... zaviazané mali ruky, hej, vzadu. A vždycky niekoho posunuli a ako išlo to auto, tak oni vypadli a sa zabili... a nemali už viac... A mali tuná napísané, „Som žid, Som partizán, Som komunista,“ všetko, všetko, všetko možné. A na druhej strane takisto. To bolo prvé, čo porezali tieto stromy a dostali sme tam nové. Lebo toto by stále nám pripomínalo ten strašný veľký úder.

Oni tam viseli na tých stromoch?

Áno. Tak, tak viseli, tak viseli. A oni ešte koplí do neho, aby sa mu uvoľnili tie nohy a on už spadol a tak. Ostal tam na tom strome. Nemal sa kde, ruky mal zaviazané, nemal sa kde chytiť. A za čo.

Hm.

To boli príšerné veci.

Koľko ľudí tam takto obesili?

Neviem, zatiaľ asi sedem, osem... Tak asi.

To, čo ste vy videli...

Čo som videla ja, hej.

Bolo sedem, osem ľudí? Hm...

Áno, asi tak. Neviem...

A kto... kto ich vešal, kto to bol?

Tak aj vojaci, aj privátni, tak všeličo. Všelijaký ľud.

Koho ste tam videli, mali oblečené uniformy, tí ktorí ich tam vešali?

Uniformy mali, hej. Slováci tiež mali, boli tam nejakí. Väčšinou Nemci, Nemci boli.

Aké boli...?

Na vrhu.

Aké mali uniformy?

Také do modra.

Aj mali nejaké zbrane, boli ozbrojení?

No ja som nepozerala, ja som sa tak bála, že som utekala domov.

Hm. A tých vojakov tam koľko bolo asi?

Neviem vám povedať, ale hovorím, spolu asi osem. Šesť bolo málo, asi osem stromov tam bolo a na každom bol jeden. Boli... jeden. To viem určite.

Hm.

A boli tam teda s nimi aj nejakí ľudia, ktorí neboli v uniformách oblečení? Nie, radšej sme išli... Tak boli, boli, hej. Myslím, že tam mali gatky.

Tí, ktorých vešali, tí boli nahí? Vyzlečení...?

Vyzlečení.

Aha.

A tu mali... tu mali z papiera na... na, že som... čo som... že som komunista, že som žid, že som... všelijaké také mená dávali.

V akom jazyku to bolo, tie nápisy?

Dosť ďaleko som bola, asi tak, ako tam tá... tá stena. Asi tak ďaleko, bála som sa.

To je koľko asi? Päť, šesť, sedem metrov?

Asi šesť, sedem metrov. Tam vonku, tá žltá...

Aha, tak to je viac. To je tak dvadsať možno.

Tak som povedala: „Preč, lebo Boh vie, čo sa ti ešte stane!“

Hej. A tie nápisy, ktoré mali tam tí ľudia, ktorých tam vlastne popravili takto, boli v akom jazyku napísané?

Neviem. Ani jeden som nedostala.

Nespomínate si, či to bolo po slovensky, alebo po maďarsky, po nemecky? Keď ste si to prečítali?

Ja som ho nečítala. Ja som sa strašne bála.

Tak potom ako viete, čo tam mali napísané?

To bolo veľkým písmenom napísané, takým veľkým... tu vpredu.

Hm.

Takže toto sa zďaleka dalo vidieť.

Hej.

A oni sa...

Už neviete, že v akom jazyku to bolo?

Tak, v nemeckom a slovenskom.

Aj po slovensky to bolo?

Hej.

Košice boli vtedy maďarské, nepatrili aj Maďarsku?

Hej, boli aj maďarské, hej. Lebo prišiel Horthy, a potom zobrali... zobrali kúsok z toho... hej... hranice, a prišiel na bielom koni. Myslím, že sme ho veľmi radi nevíтали, tak sme ho proste nemali radi.

Hm. Toto... tých obesených, keď ste videli tú situáciu...

Hej.

Tam... spomínate si, že by tam boli aj nejakí maďarskí vojaci s nimi?

Neviem.

Pamätáte si skôr tých nemeckých?

Áno.

Hm, hm. Aj prebehlo tam nejaké také, že by niekto čítal nejaký rozsudok?

Žiadny rozsudok nebol, žiadne a boli to mladí ľudia. Takí tridsiatky, tridsaťpäťky, dvadsaťpäťky. Celkom mladí ľudia. Toto nezabudnete, lebo to je veľmi dôležité, lebo ešte mohli žiť.

Hej. Hej... A tí vojaci hovorili niečo? Ktorí tam boli s nimi?

Nikto, nikto nič nehovoril. Nikto nič nehovoril. Ale toto, pozerat' sa na to, ako to telo sa zväži, na tom strome, a padá dole a len toľko majú od tohoto... od zemi. Muselo to byť strašné.

Hm. A oni tam potom nejakú dobu tie telá ostali visieť? Na tých stromoch?

No asi dva dni. Asi dva dni. Ostali, no. Na výstrahu.

Boli ste sa potom tam ešte pozrieť?

Ešte raz sme boli, hej.

Bol tam niekto iný ešte s vami spolu?

Nie.

Ten švagor váš nebol s vami?

Nie, už nebol, ani som ho nechcela volať, lebo on chodil do roboty, do železiarní. Nie do železiarní, ale do elektrárni. On bol v elektrárni zamestnaný.

Hm.

A tam mu trebalo ísť cez námestie.

Hej. A nejakí iní ľudia, ktorých ste nepoznali, boli tam tiež sa pozrieť na to? Dívali sa?

Rozprávalo sa o tom.

Čo sa hovorilo?

No tak, že je to strašne veľké svinstvo.

Hm.

Že také niečo sa kde robí. No ale viete, naše Košice predsa len boli také, oveľa priateľnejšie, ako Bratislava, ako... alebo inakšie... i dneska, my máme vždycky väčšiu protekciu, ako ostatné mesta.

Hej...

Lebo my sa nebojíme otvoriť ústa a tak.

Hm. Aj ste spomínali, že ten život, také spolužitie medzi ľuďmi, tu bolo celkom priateľské.

Áno.

Ale potom sa niečo stalo, niečo sa zmenilo, napríklad tí židia začali byť prenasledovaní. Čo sa stalo, kedy sa to takto zmenilo?

Niekoľko dní, niekoľko dní, niekoľko týždňov, za malý čas, za krátky čas. Za krátky čas.

A prečo?

Lebo... ale to neviem, to nedávajte do toho rozhlasu, lebo že vraj naši slovenskí farári platili, že koľko dajú zabiť. A za to potom Tiso dostal sa tiež na tento... smrteľný stolík.

A v tom čase, keď teda židia začali byť prenasledovaní, boli tu už Maďari?

Áno, áno. Boli. Hej, už boli tu.

Hm.

Dosť dlho.

A vraveli ste, že si pamätáte aj toho Horthyho...

Áno.

Ako... ako prišiel... Ako na to reagovali ľudia? Bola tu nejaká oslava vtedy, alebo čo sa dialo?

Oslava, lebo oni boli blázni... viete, čo to je, taký nejaký Maďarón...? A sa mu vrátil jeho veliteľ, tak, prosťe nepáčilo sa mne zase. Že načo treba také voloviny robiť?

Hm. Maďaróni boli kto?

Maďaróni boli tí, ktorí... aj moja svokra, chcela ísť, hovorí: „Idem sa na políciu prihlásiť,“ hovorím, „nechodte nikde...“

Moment please.

„Nechodte nikde, lebo sa môže stať, že vám dajú malý balík, dvadsaťkilový a pošlú vás do Maďarska.“

Sekundičku, tuto máme prosbu, aby sme si urobili prestávku. Asi nejaká technická...

...

Ok Nathan, we will continue. Pred prestávkou sme sa rozprávali o tom, ako keď Horthy prišiel do Košíc, tak boli tie reakcie ľudí, že tí Maďaróni sa tak tešili...

Áno.

Ale ste aj vraveli, že boli ľudia, ktorí ho nemali radi.

Nemali, áno. Hlavne Slováci.

Prečo?

No lebo to bol, nebol to šľachetný človek, on len Maďarov ľúbil. A ono treba všetkých.

Hm.

Žiadne výnimky, každého si treba vážiť a nie prísť na koni a robiť potom hlúposti.

A vy ste videli osobne ako on prišiel do Košíc?

Áno. Áno.

Ako to vyzeralo?

Na koni, na takom tmavom koni. A on bol taký vysoký, fešný, vlasy mal také kučeravé a hlavne sivé.

Hm. A prišiel aj nejaký sprievod s ním, alebo kto s ním prišiel vtedy, keď ste to videli?

Neviem. Asi maďarskí vojaci, neviem, neviem presne.

A boli tu v Košiciach maďarskí vojaci?

Ja na jedného si pamätám, jeden dôstojník... strašne nadávali na Baťove topánky...

Hm.

No a jeden dôstojník maďarský niesol štyri balíky tieto... tie topánky, tak som mu povedala: „Čo teraz už nie sú zle? Už sa dajú nosiť?“ Toľko som mu povedala. A tak sa pozrel na mňa. Že desať...

Hm.

Topánky niesol. A kritizoval, že topánky nie sú dobré, nie sú kvalitné. A tieto nekvalitné niesol až tak ďaleko. Že ich bral domov.

Hm. Takže toto je jedna taká príhoda, ktorú si spomínate.

Áno.

To bol maďarský...

Maďarský dôstojník.

Dôstojník?

Hej. Ja som bola vždycky taká smelá, no tak čo mám robiť?

Spomínate si aj na nejaké ďalšie také situácie, že by ste videli maďarských vojakov, v Košiciach? Niekde na ulici alebo...?

No tak na ulici... išli na cvičenie, hore na Terasu a tam potom spievali, hlavne maďarsky, lebo slovensky sa nedalo.

Čo spievali?

Tak pesničky, pohody a také.

Hm. Oni mali tiež nejaké svoje vlastné uniformy? Tí...?

Maďari?

Maďarskí vojaci?

Hej...

Mali zelené také ako... ako normálni vojaci naši, slovenskí. Čiapku mali takú zvláštnu, takú loďku... Ale skoro všetci prechádzali ku týmto... k Sovietskemu zväzu.

Potom neskôr?

Neskoršie, áno.

Hm. A tam pri tej situácii, keď ste videli toto nešťastie, keď tých ľudí vešali, neboli tam v takýchto uniformách ľudí?

Nevidela som, boli zoblečení.

Ale tam, že ako ich vešali, ako popravovali. Neboli tam v takýchto uniformách?

Ja som... nie, neboli.

Neboli.

Ja som to nevidela, nemôžem tvrdiť.

Hm. A týmto maďarským vojakom ako ľudia hovorili? Nemali nejaký svoj vlastný názov?

Nie... katona...

Katona je čo?

Vojak.

Vojak... Aha, to je po maďarsky vojak?

Hej.

Hm.

Hovorím, najlepšie obstáli tí, ktorí odišli na Slovensko tam ďalej, tam boli potom také robené... dedinský ľud vo svojej kuchyni alebo izbe vykopal diery a tam žili tí Čechi... tieto... tí ci... židia. No a keď už oni videli okolo seba, že už tam niekto ide, už videli, utekali dnu do tej jamy a prikryli to dekou a tak dali stôl na to.

Hm. A toto ste sa odkiaľ dozvedeli?

Videla som vo filme.

Vo filme, hm. A v tom čase, keď... keď sa to dialo, keď židov prenasledovali, ako ste to vnímali? Ľudia vedeli, že...

Vedeli.

Idú na smrť alebo niečo takéto...?

To asi nevedeli, hlavne oni... taký mám dojem, že nemohli vedieť. Ja som sa s nimi nerozprávala, takže neviem, ale ten prípad s tým umývaním, tak to toto... to už po vojne som počula.

S tou vašou vedúcou, s tou vašou pani Fridou ste sa o tom nerozprávali?

Nie.

Nie?

Ona bola taká nešťastná, že toľko snažila sa prísť, že sa zoberú, že pôjdu, bude z nich pár.

Hej.

A ona...

Ani predtým ako odišla nepovedala vám niečo, že teda...?

Nie. Sme sa rozlúčili s pusou a tak že by aby som si dávala pozor, a že keď mi treba tú vlnu, tak aby som si ju zobrala. A zato som mala tých známych, lebo tí páni, to boli skutočne veľkí obchodníci, truhlári, čo truhly robili, a stolári a takí, a potom tí prišli za mnou a ja som sa mala. Aj ten doktor Bukovinský, čo bol... maľoval obrazy.

Hm.

Aj jeho manželka prišla za mnou, chcela také pekné šaty, skladané, tak som je jej spravila tiež. Neplatila nič, ani mne, ale dala mi múku, dala mi masť nejakú alebo pálenku. Veľká pomoc bola.

Hej.

Ked' prišli Maďari, Horthy teda, prišiel do Košíc...

Áno.

Ako sa správali?

Tak radovali sa, no zaradovali sa, že idú do Felvidék... to bol Felvidék, to tam... tam mali veľkú radosť, že nemuseli bojovať za neho a že dostali ho zadarmo.

A takto voči ľuďom na ulici, keď ste napríklad, keď ich niekto stretol, ako sa chovali?

Lepšie bolo ani pozrieť sa na nich, ani nič, utekať preč.

A prečo?

Lebo aj Maďari boli takí istí, až pokiaľ sa nepresvedčili, že čo... čo robia Maďari v Rusku. To bolo to taká nejaká miešanina, v Rusku potom... to potom prešli na Rusko, na iných veliteľov, a tak sa potom vracali cez Duklu, a tak domov.

Hm. Takže prebehli tam na tú druhú stranu?

Áno.

A tuto voči ľuďom správali sa slušne?

Kto?

Tí maďarskí vojaci, keď sem prišli.

Hej, lebo hovorím vám, že oni vedeli, že my ich máme radi... ja som nie... lebo ja som Slovenka, tak nie... cha, cha, cha... Ale u nás je veľká úcta ku všelijakému národu, verte mi.

Hm.

To je, to sú Košice. To sú tuná aj také všelijaké kostoly, ktoré sa chodí do nich a každá viera ide zvlášť do svojho.

Hm.

A ide sa spoločne asi tak päťdesiat ľudí.

Hm.

Je to veľmi pekné, mne sa to veľmi páči, lebo tak to má byť.

Hej. A pri niektorých iných rozhovoroch, keď sme sa rozprávali o Košiciach a o tom, ako prišli Maďari sem... a myslím, že aj vy ste to spomenuli, mám to tu niekde v poznámkach, že sa týmto Maďarom v tomto období hovorilo Nylazsi.

No...

Pamätáte sa na takýto názov?

Pamätám. Áno.

Hovorili im takto Ľudia?

Hej, hej, jasné, lebo to boli Nemci, špeciálne vychovaní v Nemecku a potom tuná gazdovali.

Tí Nylaszi boli Nemci, to neboli Maďari?

Ne... to Maďari boli, ale že... že nechcel sa nikto s nimi v zlom, lebo sa báli, že niečo spravia, no a... ale oni mali, tam ako je kostol ten náš, ten veľký, Alžbetin, tam vzadu bol jeden dom a oni tam na poschodí mali svoju kanceláriu.

Hm.

No tak keď trebalo niečo pýtať, alebo niečo, tak sa tam dalo ísť. Ale oni aj tak nepomohli. Ja tam bola... ja som povedala, že to je hanba, že tam treba ísť a prosiť, čo je samozrejme niečo.

Hm. A hovoríte teda, že týchto Nylaszi Ľudia sa tak báli, nechceli s nimi nič mať – čo také robili, že sa ich Ľudia báli?

Veľmi zlé veci.... oni robili veľmi zlé veci. A hlavne sa opili a potom robili, všelijaké veci robili.

Hm.

Hlavne v noci, keď išli za dievčatami a čo ja viem. To tomu ja som, hovorím, jediný raz... no to bolo strašné, keď mne ten starký ukáže tak, že: „Ponáhľaj sa...“

Hej.

Celou cestou som potom už, tam kde je detská nemocnica, utekala až domov.

Hm. Ale to ste vraveli, že to bol Nemec, ktorý vás...

Nemec, zase som vedela, že to bol Nemec.

A títo Nylaszi boli Maďari, nie?

Nie... Nylaszi boli... Ale toto náhodou nebol Nylasz, ale...

Hm.

Ale iný.

Či oni boli tak nejako...?

Držali spolu, a ešte aj slovenský Tiso.

Spojenci.

Áno.

Boli takí nejakí násilníci, keď hovoríte, že robili zlé veci?

Áno. Chodili v takých kožených kabátoch a keď nejaký žid odišiel, tak vošli do jeho obchodu a tam... tam ukradli ten tovar a tam potom predávali ho.

Aha. A toto ste videli, takúto situáciu?

Áno.

Aký to bol obchod konkrétne?

No tak neviem, neviem konkrétne aký. Tak napríklad textil alebo niečo také. A oni také, keď niečo trebalo nám, tak dali to aj bez peňazí, keď poznali ľudí, že na splátky a nikdy, nikdy sa s nikým nehádali.

Hm.

To bolo také pekné. Ja som tiež kupovala a hovorím: „Teta nemám teraz, keď prídem nabudúce potom vám dám peniaze...“ – „Dobre, dobre, Helenka, len si rob...“

Hm.

„Donesieš, keď budeš mať.“

Aj v tom obchode tej vašej pani Fridy, tiež sa niečo takého stalo, že tí Nylaszi...

Nie, nie...

Ten obchod prebrali?

O tom nie, o tom nie. Keď sa im stalo, nikto nevie. Ja som to nevidela a oni mi o tom nerozprávali.

Hm. Takže vy už ste sa tam nešli neskôr pozrieť, že či to...?

Bolo to všetko zatvorené.

Aha. Takže obchod zavreli a ten už potom nefungoval?

Nefungoval.

A vy ste potom boli zamestnaná kde?

Na Mlynskej. Tiež také ručné práce v obchode.

Aha. A tá bola...?

Tá bola v Maďarsku, z Maďarska prišla sem.

Majiteľka z Maďarska prišla...

Sem.

Prišla kedy? Pred Horthym, alebo po Horthym?

Pred Horthym.

Ešte pred?

Hej.

Hm.

Tam som sa naučila tkat' a všetko... všetko je dobré, keď človek vie.

Hm.

No a predávali sme takisto vlnu, veľmi veľa som sa naučila.

Hej. A spomínali ste aj, že tí židia boli v tom období prenasledovaní, museli nosiť tie...

Tie...

Tie hviezdy... Aké ešte také ďalšie opatrenia si spomínate, že proti židom nejaké... predpisy alebo niečo také?

Ja len toľko snád' pamätám, ako sme chodili pre ten čolent do obchodu, to maličkú túto kastrónku (kastrólik)... dala mi peniaze. Oni to veľmi radi mali na sviatky.

Hm. A pani Frida potom, ako teda musela nosiť tú hviezdu už, ste vraveli, že ešte chodila aj von s tým svojim priateľom, chodili do kina, mohli židia takto chodiť...?

Málo, ona bola šikovná, ona myslela, že je nejaká výnimka... A nebola. Zobrali ju.

Hm. Spomínate si aj, že by v tom čase boli také nejaké... lebo niekde nám hovorili ľudia, že videli takú akože protizidovskú propagandu. Že videli nejaké plagáty po uliciach...

Nie, nepamätám si.

Alebo na židovských domoch, židovských obchodoch, nápisy také hanlivé, také rôzne...

Hej.

Takéto veci.

To môže byť, ale si nepamätám.

Hm. Vy si nespomínate, že by ste niečo také videli? Hm... A tá situácia, keď ste videli pri tom pivovare, tie vagóny, v ktorom období to bolo? To už Horthy bol už tu v Košiciach?

Asi áno. Asi áno. Nepamätám sa presne, ale asi áno.

A vy ste vtedy... pamätáte si, koľko rokov ste mali? Približne?

Osemnásť... sedemnásť...

Hm.

Tak nejako.

A v akom čase to bolo? Aké bolo počasie?

Dobre bolo, cha... cha.. cha...

Bolo teplejšie?

Hej, bolo teplejšie. A on išiel na tom koni, tak parádne, ako taký kráľ. A tam aj kričali heslá a tak.

Hm. Hej. A to, čo ste videli tú situáciu s tými vagónmi, to bolo v akom ročnom období?

Tiež leto bolo, a to tým horšie, lebo nemohli sa ani okúpať, ani vodu piť, ani nič. Čo ja viem, ako sa oni mohli dostať do toho Osvienčima, to... to by ste neverila, čo tam všetko nájsť, koľko zubov, koľko hrebeňov, koľko vankúšov, lyžíc...to všetko v tom Osvienčime je. A to preto nechali, aby videli... múzeum spravili, aby videli, že čo sa robí, aby... aby mládež videla, že vojny sa neoplatí robiť, ani teraz ani nikdy.

Hm. A tá situácia, ktorú ste videli na tej Hlavnej ulici, tá hrozná s tým vešaním, to sa... kedy sa to odohralo? Predtým, alebo potom, ako ste vy videli tie vagóny? S tými židmi?

Potom, potom.

Koľko asi potom, zhruba?

Asi dva mesiace.

Hm.

Potom, potom.

A boli vtedy ešte židia v Košiciach?

To už asi nie. Nie, neboli.

Už ani tá vaša pani Frida tu nebola?

Nie, nebola. Hovorím, najlepšie bolo, keď odcestovali do Budapešti, tam mali najlepší...

Hm.

Sú tam veľmi dobré pivnice, tam dalo sa zásobovať, dalo sa tam žiť... a z Budapešti ani jedného žida nechytli.

Hm.

To viem určite.

A tá pani, ktorá vás k pani Fride odporučila, ona bola tiež židovka?

Áno.

Aha.

Klar... Seren... sa volala. Klar Serenka.

Klára... Klára Sereň...

Hej, tak sa volala. Bola na mňa veľmi prísna, ale čo vám mám povedať, dobré boli pár korunky.

Ona sa potom vrátila naspäť do Košíc?

Nie. Nie, nie, vôbec som o nej nevedela nič.

Hm.

Vôbec som nič nevedela.

A tu v Košiciach bolo veľa židovského obyvateľstva, bolo tu aj také židovské geto. Počuli ste o tom niečo? Taká židovská štvrť.

Tak... tam, že čo predávali? Veci? Alebo toto, čo tam už boli zapísaní, že idú preč?

Taká, kde žili, proste viacero ulíc, alebo taká časť mesta, kde žilo veľa židov. To nám tiež hovorili teda niektorí ľudia o Košiciach, že...

Hej.

Kedysi teda...

Tak to...

V tom období... že tak vyzerali Košice, že jedna časť Košíc bola, bola židovská. Na to si pamätáte, na to si spomínate?

No hej toto... toto... to áno, to v tom, keď do tejto tehelne.

Ale to bolo už keď ich zhromažďovali, oni tam...

Keď zhromažďovali...

Ale tam, kde bývali tí židia... či.. to si nepamätáte?

Nič, do nás prišli katolíci tam miesto nich. Otvorili obchod a normálne všetko pokradli. Čo vám mám povedať...?

Hej, zobrali tie ich obchody...

Áno.

Hm. A byty? Tie židovské?

No takisto si rozobrali, aj nábytok, aj všetko. Mali možnosť, lebo boli takí straníci, slovenskí. Takže mali možnosť, boli tam, dostali papier, bumažku, a už mohli robiť, čo chceli.

Hm. Straníci slovenskí, to boli v akej strane?

Ľudová strana nejaká.

A tí boli aj tu v Košiciach?

Áno, pravdaže.

Aj...?

A hlavne tamto... v Bratislave.

V Bratislave hej, ale boli aj tu v Košiciach, keď tu boli tí Maďari?

Nie, nie. Ony boli len, keď prišli na návštevu alebo niečo vybaviť.

Hm.

Ale si zaslúžil Tiso, že ho... on si skutočne zaslúžil, lebo on také veci robil, že to bolo. Veď ho medzinárodný súd odsúdil.

Hej.

Na smrť, no. Tak toľko, čo viem, toľko vám hovorím.

Samozrejme. Chcem sa ešte opýtať, že či si spomínate možno na nejaké iné situácie, týkajúce sa košických židov, z toho obdobia Druhej svetovej vojny, čo sme zatiaľ ešte nejako nespomenuli, ale vy si pamätáte, alebo sa vám vynorilo medzi tým z toho obdobia. Je ešte niečo také, o čom sme nehovorili?

Neviem ani tak, ale hovorím, že mne sa to tak strašne páčilo, že oni spolu robili všelijaké pochody... nejaké... nejaké... že do kostola išli. Židia spolu s tými, so Slováckmi, takisto aj Maďari prišli... A spolu išli z kostola do kostola, tak dookola. Tam po tej Mlynskej ulici, to sa mi strašne páčilo. Lebo... lebo sa to udržovalo, že držal jeden pri druhom.

A to bolo v tom období cez vojnu?

Pred vojnou, hej. Pred.

To bolo ešte pred vojnou.

Pred vojnou. Pred vojnou, hej.

Hm. A potom už počas vojny ešte stále...?

Potom sa oni už tiež báli.

Báli sa? Kto sa bál?

No tak ľudia, ktoré... alebo židia alebo niečo. Ja len viem toľko, že išla som okolo Fridy a ona mi zavolala, *hovorí po maďarsky*, vedela, že sme veľmi chudobní, tak nám dali jedlo. No a dobre bolo, lebo vždycky nám niečo nechala z obeda.

Vy ste teraz niečo povedali po maďarsky ale ja po maďarsky neviem, môžete nám to povedať po slovensky?

Že toľko... že som išla jesť, hej? Že vedeli, že sme chudobní, tak za to, že robím u nich, tak toto mi dali nad plat.

Hm. Tak vám tak prilepšili, hej?

Prilepšili, hej. Cha, cha, cha...

Cha, cha, cha... A vraveli ste, že teda počas vojny tá situácia bola taká zlá, aj ste vraveli, že teda tí židia boli takí prenasledovaní. Na ulici že ich teda kontrolovali, či majú tie hviezdy...

Áno, jasne.

Ale to teda robili tí vojaci, tie patroly?

Áno.

Eudia ako sa vtedy správali?

Veľmi sa báli toho. Aj odsudzovali.

Odsudzovali to?

Veľmi odsudzovali.

A k židom sa ľudia, takí bežní ľudia, ako sa v tom období správali?

Dobre, dobre. Kto len mohol, aj veľmi veľa potom dali... do... na iné dediny a kopali tie diery a tam ich skrývali, tam mali bezpečnejšie, ako tu v Košiciach.

Hej. Hej, to je to, čo ste vraveli, že to ste sa potom z tých filmov dozvedeli?

No áno.

Hej.

To sa nedalo vidieť, lebo to keby vedeli, že niekto sleduje, tak boli by presne išli tam a celá rodina je vybitá.

Hm.

Nedá sa to.

A vedeli ste v tom období, že by sa niekto takto ukrýval v Košiciach napríklad?

No áno.

Zo židov.

No presne ani neviem, len čo vo filme som videla.

Aha.

Vo filme som videla. Že ešte dostali aj nejaké odmeny za to, že vypustili. Že ich chránili a všetko. To bolo veľmi ťažké tiež.

Hej.

Lebo partizáni chodili niečo jesť si pýtať, no a medzitým prišli títo nemeckí a maďarskí vojaci. A už vtedy kričali: „Chodte sa skryť, lebo už tu sú zase,“ najmä tí, ktorí bývali v tých... na tých lazoch.

Hej.

Hej. To bolo veľmi ťažké.

To je pravda, no. Na sekundičku si urobíme prestávku...

Dobre.

Teraz znovu, lebo chcem sa opýtať, že či ešte nie sú nejaké ďalšie otázky na doplnenie alebo na vyjasnenie, možno... Lebo niekedy sa stane, že celkom nerozumieme, že...

...

Okay, so we gonna continue now... Máme ešte takých pár drobných otázok na doplnenie.

No dobre...

Na doplnenie a vyjasnenie, či sme všetkému dobre rozumeli.

Rozumeli...

A sme ešte zvedaví na nejaké detaily, lebo bavili sme sa o tých Nylaszi... Nylaszoch tuto v Košiciach...

Áno.

A zaujímalo by nás, či ste ich videli...

To áno, určite.

Pri tej... na tej Floriánskej?

Nie.

Tam ste ich nevideli?

Nič.

A na Hlavnej, keď bola tá poprava, keď vešali tých...?

Tiež nie.

Hm.

Nie.

A pri akej príležitosti ste ich videli?

Cez stromčeky, cez tie stromy, ako spúšťali tých ľudí, že „Som komunista, som žid, som toto...“ toto som videla celkom blízko, ja som bola pri stene. A hovorím? „Fuj, že také niečo môžu robiť...“

A tam pri nich boli tí Nylaszi?

Nie, neviem.

Nie? Hm.

Neviem. Nemôžem povedať.

Aha.

Ale... Viem, že mali niekoľko šiat, oni mali všelijaké šaty.

Aha.

Ale... ale musel ten Tiso niečo veľmi zle robiť, keď ho tak obesili.

Hej.

Medzinárodná porota...

A aké šaty mali tí Nylaszi, keď hovoríte, že niekoľko druhov? Ako vyzerali tie rôzne šaty?

Zelené, a keď mal nejakú šaržu, tak také modré tmavé.

Hm.

Asi tak.

Mali aj nejaké také svoje vlastné... také symboly nejaké?

Na golieri mali, na golieri mali, na čiapke a tak. Tak to mali také strieborné... gombíky a čo ja viem.

Hm.

Mali.

A...

Len sa veľmi zle obliekli, lebo oni mali... v Rusku je veľmi zima a oni išli do Ruska bojovať, a tak ich veľmi veľa prechladlo a veľmi veľa im zomreli.

Hm. Hej. A vravíte teda, že ste Nylaszi videli tuto v Košiciach, pri akej príležitosti? Aká to bola situácia, keď ste ich videli?

Ani neviem vám povedať, niečo som išla pýtať. Do toho Nylazského domu.

Aha, tam ste boli, kde mali oni tu...

Kanceláriu.

Kanceláriu?

Hej. Niečo som pýtala a povedali, že to bude dobré: „Spravíme vám to,“ a nespravili dodnes.

Cha...Tak keď dodnes nie, tak už to asi ani nespravlia.

Asi nie.

Ešte sú tu v Košiciach?

Nie. Nie, už to je vysoký vek.

Ale ste aj vraveli, že ste počuli, alebo videli ste, že išli... mali nejaké cvičenie, niekde...?

Na Terasé.

Na Terasé. A to tiež boli tí Nylaszi?

To keď... ale mohli byť aj oni. Tak oni športujú. Oni boli takí... kludne mohli ísť. Ale ja som to konkrétne nevidela, ale mohli ísť kludne.

A koho ste tam videli na tej Terasе?

Vojakov, spievať a tak.

To bolo... akí vojaci to boli?

No všelijakí.

Aké národnosti?

Tak slovensky nenechali.

Hm.

Len keď potom bolo Slovensko, tak slovensky spievali, ale keď Maďari, tak maďarské pesničky.

Takže na tej Terasе to boli maďarskí vojaci, ktorí spievali...

Áno.

Pesničky... A spomínate si, aké pesničky to boli? Melódiu alebo nejaké...?

Nie.

Nejaké slova? Niečo...?

Každým dňom... mi ten... vynecháva. Každý deň... každý deň dačo iné. Ale sa snažím.

Hej.

Pozerám sa televízor, zaujíma ma, čo sa robí... Alebo knižku túto... proste čo sa dá, tak všetko pozerám, aby človek neodpadol od tej kultúry, že by predsa nebol taký hlúpy, takže by vedel všetko...

Hej.

Čo sa deje....

Tak ale vy si toho naozaj ešte veľa pamätáte. Navyše, toto sú teda také veci, ktoré nám nikto iný nedokáže sprostredkovať, iba tí ľudia, ktorí to naozaj prežili a zakúsili. Na vlastné oči, na vlastnej koži, ako sa hovorí.

Jasné.

Takže by som vám chcela veľmi pekne poďakovať za tento rozhovor.

Veľmi vďačne, veľmi vďačne, keď ešte budete potrebovať, kludne ma zavolajte, tu som na prvom poschodí, dole prvé dvere.

Prídeme vás ešte niekedy navštíviť.

Príďte. Ja budem rada.

Ďakujeme veľmi pekne, veľmi si to ceníme.